

JAARGANG 23 • NUMMER 4 • WINTER 2012

ZOOGDIER

Weer konijn en haas

Dassen en duurzame boomteelt kunnen goed samen

Exoten, een vloek of een zegen?

Vleermuisvriendelijk bouwen mag weer

Beverzorgen en zorgen voor bevers

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdierverseniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: Haas.
Foto Adri de Groot (www.vogeldagboek.nl)

Aanwijzingen voor auteurs
- Conceptartikelen en andere kopij sturen naar:
redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl
- Deadlines voor insturen artikelen zijn:
1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
- De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
- De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
- Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdierverseniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdierverseniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 40 euro per jaar. Overmaken op ING 203737, IBAN: NL 26INGB0000203737/BIC:ING BNL 2A, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdierverseniging. Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 12,50 euro over te maken op ING 203737 onder vermelding van “Zoogdier” en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdierverseniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl

Redactie Neeltje Huizenga, Leonie de Kluys, Aaldrik Pot, Marije Siemensma, Evelien De Swaef, Jos Teeuwisse (hoofredacteur), Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman

Eindredactie Jaap van der Veen

Medewerkers Dirk Criel, Steve Geelhoed, Rob Koelman, Bob Vandendriessche, Goedele Verbeylen, Diemer Vercayie, Rollin Verlinde, Sil Westra

Eindcorrectie Jolanda van der Toorn-Hoeksma

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 7 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

- 1
- Weer konijn en haas
- 4
- Exoten, een vloek of een zegen?
- 7
- Dassen en duurzame boomteelt kunnen goed samen
- 10
- Beverzorgen en zorgen voor bevers
- 13
- Nederlandse beverpopulatie blijft groeien
- 15
- Verdwenen zoogdieren: wolharig {3}
- 16
- Vleermuisvriendelijk bouwen mag weer
- 18
- Geschiedenis van de otter in Vlaanderen
- 20
- Hyperkort
- 22
- Sporen herkennen
- 24
- Boeken
- 26
- Waarnemingen
- 27
- Zoogdieren in een veranderend landschap
- 28
- Kort nieuws Nederland
- 30
- Kort nieuws Vlaanderen

Agenda / Werkgroepen

Het moment van...Ruud Maaskant

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdierverseniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen.

Lutra verschijnt tweemaal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €25,- per jaar.
Leden van de Zoogdierverseniging krijgen korting.
Zij betalen maar €15,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het redactieadres van de Zoogdierverseniging (zie colofon hiernaast).

In het laatste nummer verschenen artikelen over o.a.:

- De wasbeerhond in Europa
- Monitoring van zeezoogdieren vanaf platforms in de Noordzee
- Zeehonden in Nederlandse binnenwateren

Hazen in berijpt weiland. Foto Paul van Hoof

Invloed van het weer op populatiedynamiek

Weer konijn en haas

De winter is voor veel dieren een moeilijke tijd. Zo ook voor hazen en konijnen.

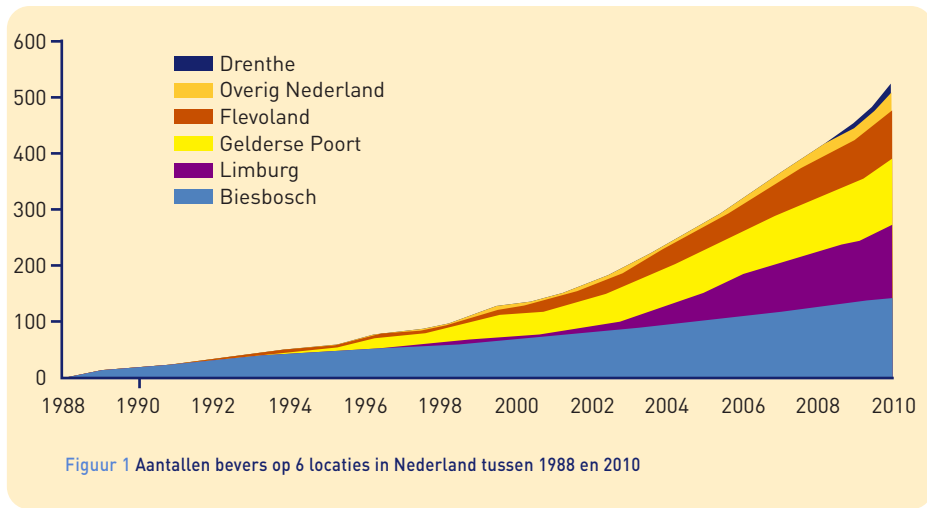
De weersomstandigheden kunnen een behoorlijke invloed hebben op overleving van deze dieren, maar bijvoorbeeld ook op het succes van de voortplanting. Hoe werken deze effecten op individuele dieren door in de populatiedynamiek? Om dat te achterhalen analyseerden we afschotgegevens uit Nederland en Duitsland van de afgelopen 28 jaar.

Heiko Rödel en Jasja Dekker

Weer kan een flink effect hebben op hazen en konijnen. Bij flinke kou bijvoorbeeld sterven dieren met een slechte conditie, maar het weer kan ook een langere, vertraagde invloed hebben. Zo bleek uit het volgen van jonge konijnen gedurende hun

hele leven, dat dieren die in de lente na hun geboorte veel regen hebben moeten doorstaan, trager groeien en dat ze in de daaropvolgende winters, zeker als die streng waren, een lagere overlevingskans hebben.

Er zijn dus hele directe, maar ook indirecte en trager werkende effecten van het weer. Koude kost het dier direct meer energie om warm te blijven of zorgt voor thermale stress, een hele hevige regenbui kan een nest jonge konijntjes in een konijnenhol

ken kan tot substantiële kosten leiden.

Maatregelen Overlast is meestal te voorkomen. En ook als dit niet lukt, zijn er vaak nog genoeg mogelijkheden om die overlast op te lossen. Maar dan moeten waterschappen, Rijkswaterstaat, provincies, terreinbeheerders en landbouwers wel tijdig maatregelen nemen. Voor deze doelgroep organiseerde de Zoogdiervereniging een symposium. Sprekers van het bureau van de Zoogdiervereniging, waterschap Peel en Maasvallei en waterschap Rivierenland lieten zien welke maatregelen genomen kunnen worden.

Symposium Vilmar Dijkstra liet op het symposium namens de Zoogdiervereniging zien hoe de verspreiding van de bevers de afgelopen 25 jaar is verlopen. Hij maakte duidelijk dat de voorheen geïsoleerde populaties steeds meer met elkaar in verbinding komen te staan. Het is de verwachting dat dit zich zal doorzetten en dat de bever zich ook in fijnere watersystemen zoals in Noord-Brabant zal vestigen. Het waterschap Peel en Maasvallei heeft inmiddels ruime ervaring opgedaan met beverbeheer. Inge Janssen, ecooloog bij dit waterschap, liet de dilemma's zien waarmee het waterschap soms te kampen heeft. Zoals bevers die zich vestigen in een monumentale kasteeltuinen, waar zij aan beeldbepalende bomen knagen. Ga je hier bevers wegvangen, of laat je ze hun gang gaan? Recent is voor het eerste gekozen, maar het is de vraag of dit in de toekomst vol te houden is. Ook de afweging van de belangen van natuur en landbouw speelt regelmatig, bijvoorbeeld wanneer een dam wordt gemaakt naast een akker. Geprobeerd wordt de bevers een blijvende plaats te bieden, maar in sommige situaties is

dat niet mogelijk. Maar dat het weghalen van een beverdam geen sinecure is, laat het voorbeeld zien van een dam die een medewerker van het waterschap dagelijks verwijdert, maar die elke nacht weer door de bever wordt opgebouwd. En dat al bijna een jaar lang! Al met al is waterschap Peel en Maasvallei erg blij met de bever, maar de kosten lopen wel op. Hiervoor zoeken zij met de provincie Limburg een praktische oplossing. In het werkgebied van waterschap Rivierenland neemt de bever ook toe. Hans van Poelwijk, hoofd van de afdeling Muskussen Berrattenbestrijding, gaf aan dat dit meestal prima gaat. Maar vooral met hoog water moet worden opgelet dat de bevers niet in een dijk gaan graven. Bij hoog water wordt daarom extra gesurveilleerd. De conclusie van Hans van Poelwijk was dat een goede samenwerking tussen de betrokken partijen een must is. Bijvoorbeeld voor het aanleggen van hoogwatervluchtplaatsen, waar bevers terecht kunnen en waardoor de dijken worden ontzien. De eindconclusie van dagvoorzitter Kees Vonk (waterschap Rivierenland) was dat er behoefte is aan een gezamenlijke en breed gedragen 'bevervisie' en dat ervaringen worden uitgewisseld. De Zoogdiervereniging neemt deze handschoenen graag op, samen met de betrokken partijen. Aan het einde van het symposium werd het boek 'Bevers' door Rob van Westrienen aangeboden aan dijkgraaf Roelof Bleker van waterschap Rivierenland, die aangaf blijvend te willen bijdragen aan goede oplossingen.

Stefan Vreugdenhil is werkzaam bij het bureau van de Zoogdiervereniging

Er kunnen nog veel meer bevers bij!

Het gaat goed met de bever en daar zijn we erg blij mee. Op 13 november heeft de Zoogdiervereniging een bericht naar buiten gebracht over het succes van de bever. Helaas is de boodschap niet altijd goed opgepakt door de pers. Op diverse websites en in een aantal kranten is gemeld dat de Zoogdiervereniging stelt dat het 'te' goed gaat met de bever en dat nu maatregelen moeten worden genomen. Dat is zeker niet het geval. Integendeel zelfs: wij zijn juist erg blij dat het zo goed gaat met de bever en er kunnen zelfs nog veel meer bevers bij.

De toename van de bever is dus goed nieuws. Tegelijkertijd vindt de Zoogdiervereniging het wel belangrijk om vooruit te kijken. Als de groei van de beverpopulatie doorzet, wordt de kans op overlast in de toekomst wel groter omdat er plekken zijn in het landschap die nog niet geschikt gemaakt zijn voor de bever. Het bouwen van dammen kan daardoor ook leiden tot een ongewenste vernatting van landbouwpercelen. Daarnaast kunnen bevers dan in dijken graven, wat meestal niet gewenst is.

Dit betekent volgens ons absoluut niet dat er geen bevers meer bij kunnen. Sterker nog, voor een robuuste populatie op de lange termijn is een verdere groei belangrijk. Wij vinden wel dat waterschappen, Rijkswaterstaat en natuurbeheerders realistisch moeten zijn en vooruit moeten kijken. Door de komende jaren enkele relatief eenvoudige en goedkope maatregelen te treffen in het landschap, kunnen de bevers zich verder blijven verspreiden en kunnen eventuele problemen in de toekomst worden voorkomen. Denk hierbij aan het aanleggen van kleine terpen ('hoogwatervluchtplaatsen') in uiterwaarden en het voorkomen van de aanwezigheid van stilstaand water tegen de dijkvoet.

Als water- en terreinbeheerders de juiste maatregelen treffen, kunnen we allemaal blijven genieten van de bever. Dit was ook de gedeelde conclusie van het zeer goed bezochte symposium dat hierover op 13 november is georganiseerd.

Verder lezen?

- Zoogdiervereniging Brochure 'Samenleven met bevers' (2012).
- Jasja Dekker en Stefan Vreugdenhil. Bevers, KNNV Uitgeverij (2012)

Beiden zijn verkrijgbaar via www.zoogdierwinkel.nl

Verdwenen zoogdieren

Wolharig (3)

Welke zoogdieren kwamen in vroeger tijden in Nederland en/of Vlaanderen voor, maar verdwenen uit de lage landen? Jelle Reumer, directeur van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam, blikt in deze rubriek terug. Wolharige zoogdieren passeren in de komende nummers de revue.

Wolharige neushoorn

Neushoorns zijn een zoogdiergroep die eigenlijk allang uitgestorven had moeten zijn. Tijdens het Oligoceen en Mioceen wemelde het op aarde van deze dieren, met twee, één, of zelfs geen hoorns. Het geslacht *Aceratherium* is een voorbeeld van dat laatste, een hoornloze neushoorn dus, wat ons meteen een zoologisch oxymoron oplevert.

Neushoorns zijn grote dieren. Fossiel grut zoals we dat kennen van de paarden en de herkauwers, zoals *Hyracotherium* (het oerpaardje) of *Diacodexis* (een oerhertje), is bij de neushoorns nooit aangetroffen. Het grootste landzoogdier dat ooit geleefd heeft, de enorme *Baluchitherium* uit het Oligoceen van Azië is sterk aan de neushoorns verwant. Dat beeld van grote en logge planteneterende zoogdieren is toch vooral een beeld uit het geologische verleden, het Tertiair, toen de aarde warmer was en alles ongehinderd tot megaproporties kon uitgroeien. Wat we tegenwoordig nog aan zulke megafauna hebben rondlopen is een relict uit vervlogen tijden. Waarschijnlijk zullen natuurbeschermers mij deze observatie niet in dank afnemen, maar het behoud van olifanten en neushoorns lijkt me geologisch gezien een achterhoedegevecht. Voor de wolharige neushoorn is het sowieso te laat om nog actie te ondernemen.

Hij is uitgestorven, zijn tropische familieleden (de breedlip, puntlip, Indische, Javaanse en Sumatraanse neushoorns) overlatend aan de collectebussen van het WWF en de kalashnikovs van stropers. *Coelodonta antiquitatis* heet het oude beest, aanvankelijk door Blumenbach in 1799 als *Rhinoceros antiquitatis* beschreven. *Coelodonta antiquitatis*: oude holle kies, letterlijk. Het beest had twee hoorns en die eigenschap hebben ze gemeen met de twee Afrikaanse soorten en het kleine Sumatraantje. Indische en Javaanse neushoorns hebben maar één hoorn; de Indische draagt zelfs de soortnaam *unicornis*;

'Neushoorns hadden al uitgestorven moeten zijn'

het is daarmee de enige echte eenhoorn. De grootste en voorste hoorn van de wolharige neushoorn kon behoorlijk lang worden en als een enorm kromzwaard het dier sieren. Prachtig is dat door de Cro Magnonnens in de Grotte Chauvet afgebeeld. Het opvallendst aan deze hoorn is de smalheid ervan. Terwijl de hoorns van soorten die nu nog leven een ronde of ovale doorsnede hebben, was hier eerder sprake van een kromme platte plank. Deze was vaak aan de voorzijde recht afgesleten door schuren over de grond. Het zal eerder een sneeuwschuif dan een stormram

zijn geweest. Wolharige neushoorns maakten een onmiskenbaar onderdeel uit van de fauna van de mammoetsteppe. Dat verdwenen ecosysteem had een vrijwel circumpolaire verspreiding, van Ierland via Siberië en Alaska tot ver in Canada, en de bijbehorende fauna vertoonde hetzelfde geografische beeld. Op één soort na: de wolharige neushoorn. Om vooralsnog onopgehelderde redenen is deze soort nooit de Beringstraat overgekomen en in Amerika beland. Welke milieufactor daar de oorzaak van is, is een raadsel. De kou, de vegetatie en het gezelschap van mammoet en muskusos zijn het niet geweest en stropers met kalashnikovs waren er destijds niet.

In ons eigen land en op de zeebodem worden veel resten van de wolharige neushoorn gevonden. Het beroemdste exemplaar komt echter niet uit de permafrost of de Noordzee. In 1927 werd in het (thans Oekraïense) Starunia een perfect gemummificeerd exemplaar gevonden in een pekellige oliebron. Als een soort veenlijk was het dier bewaard, slechts de haren en de nagels ontbraken. De kans dat we dát ooit vinden in Drente of de Peel lijkt me uitgesloten, maar als het gebeurt, mag u me ervoor uit bed bellen.

Jelle Reumer